

5.3 Емпіричне дослідження особливостей розвитку компетентності майбутніх педагогів

Наявний розрив між потребами сучасного ринку праці, які мають компетентнісний та особистісний характер, і можливостями системи вищої педагогічної освіти, актуалізує необхідність удосконалення процесу підготовки фахівців у педагогічному університеті за рахунок формування у студентів у процесі освіти психологічної готовності до професійної діяльності; робить актуальним впровадження та використання в освітньому процесі нових досягнень у галузі практичної психології, зокрема створення системи спеціалізованої психологічної підтримки і допомоги особистості у навчанні і самонавчанні, розвитку і саморозвитку та вихованні і самовихованні. Одночасно фундаментально зростає значення особистісних та психологічних властивостей викладача-педагога. Необхідність психологічного супроводу освітнього процесу у педагогічному закладі вищої освіти виникає як відповідь на потребу наблизити результати освітнього процесу до вимог сучасної освіти та соціального замовлення.

Сучасна система освіти потребує фахівця, здатного до саморозвитку, який володіє набором мобільних професійно-кваліфікаційних, творчих, соціально-гуманітарних і особистісних компетенцій, що визначають його здатність і можливість до діяльності в нових умовах та дають змогу досягати результатів, адекватних вимогам сучасного українського суспільства. Кожна компетенція стосується інтегрованих характеристик якості підготовки випускника, результату освіти, нового типу цілепокладання. Вища педагогічна школа має готувати своїх студентів до змін, розвиваючи у них такі характеристики, як мобільність, динамізм, конструктивність, професійний універсалізм – здатність змінювати способи діяльності та оволодівати новими. Це зумовлює необхідність переходу від переважно академічних норм оцінки до зовнішньої оцінки об'єктивної професійної і особистісної підготовленості випускників, що вимагає розв'язання конкретних завдань у ході удосконалення освітнього процесу в

педагогічному університеті. Зокрема: 1) забезпечити оптимальні умови для ефективного особистісно-професійного розвитку студентів, їх професійного самовизначення, формування здатності до саморозвитку і самовдосконалення; 2) підвищити рівень психолого-педагогічної компетентності викладачів, рівень сформованості їх професійної ідентичності.

Підготовка майбутніх педагогів має орієнтуватись на актуалізацію відповідних професійних і особистісних здатностей та якостей, формування професійної компетентності студента у поєднанні з гуманістичним світоглядом, формування системи професійних навичок, які дозволяють досягати професійного успіху та набуття професійної культури спілкування.

Обґрунтування нашого дослідження базувалось на дослідженні складової компетентнісного підходу, зокрема, на розумінні ціннісних орієнтацій особистості майбутнього педагога як тих соціальних цінностей, які виступають для педагога як стратегічні цілі його діяльності та посідають найвищий, визначальний рівень у мотиваційно-регулятивній системі, оскільки виконують функцію стійкого визначення поведінки та професійної діяльності. Ціннісні майбутнього вчителя знаходять свій конкретний вияв в життєво-професійних планах. Орієнтація на певні цінності означає не лише переважну спрямованість життя, а й накладає відбиток на усі інші стосунки людини зі світом та іншими людьми. Як зазначає Є. Головаха, «найважливішою передумовою успішної самореалізації людини у майбутньому є узгоджена, несуперечлива система ціннісних орієнтацій, яка лежить в основі формування змістовно і хронологічно узгоджених життєвих цілей і планів» [136]. Адже підготовка висококваліфікованих майбутніх педагогів на сьогоднішній день передбачає розвиток в них мотиваційної сфери, здібностей до самореалізації.

Психолого-педагогічний супровід особистісного розвитку, на думку М. Заміщак, може бути реалізований через такі види діяльності викладача психології при вивченні курсу «Психологія»:

1) навчальну (навчання способам ефективного спілкування та поведінки в процесі особистісного розвитку);

2) ту, що зберігає здоров'я (комплекс заходів, які сприяють нормалізації нервово-психічного самопочуття: розрядки напруги, зняття втоми; аналіз навантаження, можливостей людини у виконанні конкретної діяльності та ін.);

3) формувальну (діяльність, спрямована на формування у суб'єкта умінь і навичок, необхідних для розв'язання конкретних завдань; допомогу в організації мислення особистості, заохочення експериментування, розширення можливостей);

4) аналітичну (аналіз цілісного особистісного розвитку, наявної системи взаємодії, результативності застосовуваних технологій і ін.);

5) організуючу (організовує спеціальні види діяльності, взаємодії, спрямовані на досягнення мети особистісного становлення);

6) смислопороджувальну (організовує спеціальні ситуації в міжособистісній взаємодії, що сприяють появі у її учасників нового сенсу, цінностей);

7) стимулююче-мобілізуючу (використовує різні психологічні засоби, методи, що сприяють активізації майбутнього педагога в ході особистісного розвитку);

8) спрямовуюче-підтримувальну (підтримка особистісних умінь, допомогу в «розкритті» здібностей особистості, її ресурсів і вміння застосовувати їх у діяльності);

9) об'єднувально-посередницьку (діяльність, що забезпечує встановлення багатопланових зв'язків між суб'єктами освітнього процесу в організації розвивальної і особистісної взаємодії, досягненні конкретних цілей) [139].

Отже, період професійного навчання особистості потребує підсиленої уваги з боку психолога закладу освіти, який повинен орієнтуватися на надання необхідної психологічної допомоги співвідносно до змісту проблемних ситуацій, криз розвитку, якими супроводжується процес професійного становлення у його різних фазах. Зважаючи на це, психологічний супровід особистісно-професійного розвитку студентів педагогічного університету повинен враховувати означену специфіку та спрямовуватися на визначення наявних у студентів різних курсів утруднень і допомогу в їх ефективному подоланні. Проведений

аналіз дає змогу визначити провідні підходи до змістового наповнення та побудови системи психологічного супроводу професійного розвитку студентів.

У дослідженні брали участь студенти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка на факультеті початкової та мистецької освіти

На початку нашого дослідження ми з'ясовували у майбутніх педагогів про цінність, задавши декілька запитань: 1) Як Ви розумієте поняття „компетентність”? З чим воно для Вас асоціюється? 2) Які види компетентностей Ви знаєте? 3) Які компетентності є для Вас близькими? 4) Чи використовуєте Ви компетентності у своїх вчинках? Чому? Коли? 5) У чому полягає сенс Вашого життя? 6) Як Ви думаєте, чим потрібно володіти людині, щоб успішно працювати з дітьми? 7) На Вашу думку, якими компетенціями ми повинен, у першу чергу, володіти педагог? 8) Яким чином Ви проявляєте свою любов до дітей? 11) Що саме Ви би змінили б в сучасній системі освіти в Україні? .

Компетентнісний підхід є відносно стійкою системою фіксованих настанов, які спрямовують поведінку особистості на предмети та явища навколишнього світу, сфери суспільного життя і саму себе як члена суспільства.

Процес формування компетенцій особистості здійснюється поступово, у процесі соціалізації індивіда. Сформована орієнтація більш-менш повно знаходить своє відображення у змісті та ієрархії конкретних мотивів діяльності особистості.

Наступною методикою дослідження є тест-опитувальник для дослідження мотивації компетенції. Тест-опитувальник для вимірювання рівня компетентності майбутнього вчителя [139] спрямований для виявлення потреби в досягненнях, дасть змогу уточнити сферу інтересів та визначити рівень їхніх самооціночних суджень.

Потреби, інтереси, ідеали, особисті цінності є різними сторонами багатогранної і водночас цілісної спрямованості особистості, що є мотивацією до діяльності. Кожна людина має базову систему особистісних цінностей, яку намагається сформувати, зберегти, удосконалити; основною із таких цінностей є

почуття власної гідності, яке проявляється у поведженні особистості під час спілкування з іншими та залежить від її очікувань від них стосовно себе. У разі, якщо існує загроза почуттю власної гідності, людина відчуває потенційну небезпеку і намагається вирішити проблему навіть за допомогою прийняття кардинальних рішень.

Потреба в досягненнях впливає на ефективність навчальної діяльності, підвищуючи академічні успіхи, задоволеність навчанням, полегшуючи навчальну діяльність. Посилення потреби в досягненнях здійснює значний вплив на рівень засвоєння учнями навчального матеріалу.

Завдяки застосування методики В. Ядова в модифікації Н. Кузьміної, А. Реана [140] визначено рівні сформованості мотиваційної готовності студентів до педагогічної діяльності та психолого-педагогічних умов її формування у студентів під час їхнього навчання у вищому педагогічному навчальному закладі.

М. Козієва підкреслює що педагогічна діяльність є функцією рефлексивного управління іншою діяльністю (навчальною, навчально-трудовою, іншими видами діяльності школярів), виділяє три групи професійно-важливих якостей, необхідних для її здійснення:

- 1) якості, пов'язані з розвитком у педагога емпатії;
- 2) якості, які відображають здатність педагога до активного впливу на учня – динамізм його особистості;
- 3) здатність володіти собою, або емоційна стійкість.

На початку емпіричного дослідження респондентам пропонувалась запитання про цінності для виявлення попередньо сформованих ціннісних уявлень та знань майбутніх педагогів. З метою порівняння опитування проводилося серед студентів-другокурсників (31 особи) та випускників (35 особи). Як з'ясувалося за результатами опитування, лише 25 % з опитаних студентів-другокурсників (19 особи) узагальнено розуміють поняття „цінність” як щось „цінне”, „найдорожче”, „значуще для людини”. Решта – 75 % досить по-різному та часто конкретно трактували його значення: „життя”, „здоров'я”,

„сім'я”, „кохання”. Поряд із цим, майже четверта частина випускників – 21,6 % вважають цінністю певне матеріальне явище. Але більшість випускників – 78,4 % вищезгадане поняття узагальнено трактують як „дуже важливу якість”, „річ, яку страшно втратити” й т. п. При цьому 23 конкретними цінностями студенти додатково називають „мораль”, „віру”, „доброту”, „відповідальність”, „здоров'я”, „любов”, „сім'ю”, „батьків”, „дітей”, „рідних”, „друзів”, „взаєморозуміння”, „щирість”. Отже, для них відомі поняття про духовні та моральні цінності, які конкретизуються в аспекті, зокрема, сімейно-родинних стосунків. На питання „Які види цінностей ви знаєте?”, 17,2% другоккурсників дали відповідь „матеріальні та духовні”; решта ж – 82,8 % студентів вказали на „загальнолюдські”, „духовні”, „етичні”, „естетичні”, „соціальні”, „історичні”, „фізичні”, „релігійні” цінності. Констатуємо той факт, що до цінностей більшість респондентів відносить цілий ряд моральних якостей та загальнолюдських чеснот. Окремі студенти вказали й на „їжу”, „одяг”, „житло”. На жаль, жоден із респондентів-другоккурсників не згадав власне про професійні вартості. Для 70,4% студентів-випускників конкретними видами цінностей виступають, наприклад, „сім'я”, „здоров'я”, „добро”, „щирість”, „щастя”, „совість”, „справедливість”, „гідність”, „те, що не можна купити за гроші”, тобто значною мірою абстрактні поняття як нормативи, які регулюють поведінку людини та є важливою складовою її життя. Загалом випускники перераховують практично усі відомі види цінностей і все ж навіть після практично завершеного п'ятирічного курсу навчання жоден респондент самостійно не згадав про професійні цінності. Водночас, 26 % з опитаних висловили сумніви щодо того, чи будуть працювати саме за цим фахом. І знову серед випускників значно менше 18 % таких студентів, які в майбутньому планують працювати за фахом, тому що „подобається професія”, „хочуть бути з дітьми”, „фах – це засіб самореалізації”, „5 років навчання віддали цій сфері”. На жаль, решта 82% потенційних фахівців не прагнуть бути педагогом, адже постає проблема з працевлаштуванням. Як бачимо, кількість майбутніх педагогів, упродовж професійного навчання помітно зменшується. На думку студентів-другоккурсників людині, щоб успішно

працювати з дітьми, необхідно: бути добротою, розуміти та любити дітей; уміти здійснювати індивідуальний підхід, знати дитячу психологію; бути чуйним, ввічливим, чесним, доброзичливим, освіченим, ерудованим, терплячим, вихованим, врівноваженим, цілеспрямованим, розумним; поважати себе та інших.

Майже не спостерігаються відмінності у відповідях випускників, які також перераховують ряд духовних і моральних якостей, важливих для особистості педагога: терпіння, любов до дітей, справедливість, чесність, ввічливість, щирість, відповідальність, стриманість, доброзичливість. Вказують вони і на бажання виховувати, педагогічні знання та навички; комунікабельність, уміння спілкуватися; креативність, винахідливість, освіченість. Одне із запитань передбачало розкриття уявлень студентства щодо можливостей змінити сучасну систему освіти в Україні. Так, лише 10,4% першокурсників (вважають, що не потрібно ніяких змін. Тоді як судження інших 89,6% респондентів свідчать про необхідність наступних перетворень: потрібно „більше молодих педагогів та їх працевлаштувати“, „зменшити кількість учнів в класі, „покращити матеріальне становище шкіл“, „частіше проводити ігрові та інтерактивні методи роботи“, „зменшити навантаження на учня” тощо. Аналогічно домінантна більшість 86 % студентів-випускників вважають доцільними теж такі зміни.

Отже, аналіз відповідей демонструє той факт, що вони недостатньо володіють знаннями про професійні цінності та їх конкретний зміст. Більшість респондентів розуміють поняття „цінність”, визначаючи його низкою загальнолюдських та духовних якостей; не останнє місце в їх відповідях належить і матеріальним вартостям як важливому засобу людського існування. Помітне розмаїття студенти демонструють і в розумінні смислу власного життя. Так, для майже половини другокурсників він полягає у тому, щоб здобути вищу освіту; тоді як для більшості п'ятикурсників – у пошуках кохання і створення сім'ї.

Отримані результати тест-опитувальника серед студентів показали, що високого рівня сформованості потреби в досягненнях у студентів другого курсу

виявлено не було. Вони перебували на середньому (24 %) рівні. Ці студенти ствердно відповіли на такі твердження опитувальника: “Якщо я втрачу улюблене заняття, життя для мене втратить сенс”, Натомість вони не погоджувалися з такими твердженнями: “Мої батьки вважали мене лінивою дитиною”, “Мої родичі часом не поділяють моїх планів”, “Я не сумлінна людина”.

Студентами висловлювалися такі пропозиції щодо оптимізації викладання психолого- педагогічних дисциплін у вищому навчальному закладі: збільшення годин на практичну підготовку до педагогічної діяльності; вдосконалення змісту й організації педагогічної практики; використання інтерактивних методів під час навчання; формування у майбутніх спеціалістів мотивації досягнення та інтересу до діяльності; забезпечення розвитку здатностей та компетентностей майбутніх педагогів.

Результати емпіричного дослідження компетентності студентів свідчать про середній та низький рівні розвитку компонентів професійної компетентності.

Результати аналізу розвитку компетентності особистості у процесі навчання, свідчать про те, що мислення, саморегуляція враховуються постійно, а предметні знання, удосконалення себе як фахівця, педагогічний досвід, саморозвиток належно не реалізовані в навчальній діяльності майбутніх педагогів. Це обумовлює проблеми розвитку компетентності учнів та майбутніх педагогів.

Висновок. Отже, підсумком психолого-педагогічного супроводу буде успішне формування соціально-спрямованої та індивідуально збалансованої мотиваційно-ціннісної сфери особистості майбутнього педагога. Адже саме педагог є референтним носієм загальнолюдських цінностей та власних життєвих смислів.